

Condicions de vida i hàbits de la població de Barcelona: una aproximació des de la perspectiva de gènere¹

Sara Moreno. Departament de Sociologia de la UAB. Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT-UAB)

Introducció

L'article presenta una aproximació a les condicions de vida de les barcelonines i els barcelonins elaborada des de la perspectiva de gènere amb les dades corresponents a la cinquena edició de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP 2006). Des de la primera edició l'any 1985, l'enquesta realitzada per l'Institut d'Estudis Metropolitans i Regionals de Barcelona (IERMB) ha servit de base estadística per diagnosticar la realitat social de les dones a la ciutat de Barcelona.² Bàsicament, perquè aporta informació sobre els àmbits temàtics considerats més interessants a l'hora d'analitzar la vida quotidiana de la població: la família, l'educació, el mercat laboral, el treball domèstic, els ingressos, les activitats de lleure i les relacions socials. En concret, la radiografia que es presenta en aquest article analitza, per cada un dels àmbits temàtics esmentats, la situació actual de les dones en comparació amb els homes, les diferències existents dins del col·lectiu de dones i l'evolució des de la darrera edició de l'enquesta.

Malgrat l'interès creixent pel desenvolupament i la implementació de polítiques d'igualtat d'oportunitats al llarg dels darrers anys, persisteixen les desigualtats de gènere en les societats occidentals. Davant d'aquesta situació, cal seguir diagnosticant les condicions de vida de les dones a fi d'obtenir el coneixement necessari per a dissenyar i planificar polítiques públiques que incorporin la transversalitat de gènere. En aquest sentit, és prou sabut que els canvis en les condicions de

vida de la població en general i de les dones en particular són un mirall excel·lent de les transformacions socials ocorregudes en cada etapa històrica. Tanmateix, cal saber distingir l'efecte dels condicionants estructurals i dels condicionants conjunturals, atès que els primers són els únics que comporten canvis efectius. Per aquesta raó, abans de seguir amb la lectura d'aquest article, cal recordar que les dades analitzades fan referència al context anterior a l'actual crisi econòmica.

L'article s'estructura en tres apartats. El primer descriu la situació actual i les característiques principals de les condicions de vida de la població de Barcelona des de la perspectiva de gènere. El segon apartat subratlla els trets diferencials existents dins del col·lectiu femení segons l'edat i la posició que les barcelonines ocupen dins de l'estructura social. El plantejament teòric de fons defensa la necessitat de desmuntar el mite de la categoria universal dona a partir d'una doble aproximació estructural i biogràfica. Finalment, el tercer apartat s'aproxima, de manera tant estàtica com evolutiva, als desequilibris entre dones i homes pel que fa a la igualtat d'oportunitats en els diferents àmbits de la vida quotidiana analitzats.

1. L'anàlisi de les condicions de vida a Barcelona des de la perspectiva de gènere

1.1. Família i formes de convivència

Al llarg de les darreres dècades, les societats occidentals han viscut un conjunt de transformacions demogràfiques que

han suposat la ruptura amb el cicle familiar patriarcal i, consegüentment, l'ampliació de les formes de convivència. En el cas de la ciutat de Barcelona, cal destacar dos aspectes que s'han donat amb consonància durant els darrers anys: la diversificació de les formes de convivència i la disminució de la grandària de les llars. En el rerefons d'ambdós fenòmens apareixen les dones com a protagonistes, la viduïtat i la separació o el divorci com a estat civil i, finalment, la solitud en la convivència i la solteria amb fills i/o filles com a condicions de vida emergents.

D'una banda, l'estat civil presenta diferències segons el sexe tal com s'observa en la taula 1 (a la pàgina següent): els homes apareixen sobrerrepresentats en els estats de solters i de casats, mentre que la viduïtat i les separacions o els divorcis són més freqüents entre les dones. En aquest sentit, cal recordar

1. Aquest article és una síntesi de l'estudi que sota el mateix títol ha encarregat l'Observatori Social Barcelona de l'Ajuntament de Barcelona.

2. Des d'un punt de vista metodològic, cal dir que la unitat de recollida d'informació de l'Enquesta en totes les seves edicions ha estat l'individu, tot i que l'estructura del global d'informació que recull el qüestionari permet esbrinar tant el conjunt de característiques dels individus entrevistats com les del grup familiar i les de cadascun dels membres que resideixen a la llar. En concret, en l'edició de l'any 2006 la unitat d'anàlisi està formada pel conjunt d'individus de 16 anys i més residents a Catalunya. En aquest sentit, s'han entrevistat 10.398 persones seleccionades a partir d'una mostra aleatòria estratificada a partir del cens de població de 2001 (el marge d'error per al conjunt de la mostra és de $\pm 0,7$, per a un nivell de confiança de 2 sigma).

que les dones es converteixen abans en vídues perquè tenen una major esperança de vida i no acostumen a formar una nova parella després d'una ruptura.

D'altra banda, la monoresidencialitat i la monoparentalitat es consoliden com a estructures familiars feminitzades, per bé que se'n diversifica el perfil. Les llars unipersonals apareixen com una nova estructura de llar a la ciutat de Barcelona que afecta, majoritàriament, les condicions de vida de les dones: el 68,7% de persones que viuen en llars unipersonals són dones. Tot i la importància de la viduïtat en la configuració d'aquest tipus de llar, s'observa una tendència a la diversificació de les situacions vitals que condueixen a la monoresidencialitat com a opció residencial. En aquest sentit, cal destacar l'augment de les llars unipersonals resultat d'una ruptura de parella.

Pel que fa a les llars monoparentals, ocupen la quarta posició en el rànquing d'estructures familiars a Barcelona

(8,6%) però continuen representant el tipus de llar més comú entre les dones caps de família: de cada deu persones que viuen en aquesta situació, vuit ho fan en una llar encapçalada per una dona. Entre les condicions que condueixen les dones a formar llars monoparentals guanya pes la maternitat fora del matrimoni i, sobretot, la separació o el divorci de parelles amb fills i/o filles. Conseqüentment, perd pes la viduïtat com a factor explicatiu de la formació d'aquest tipus de llars i s'atura, d'aquesta manera, l'envelliment de les persones que hi viuen.

Tot i aquestes transformacions en les formes de convivència, la figura de mestressa de casa caracteritza les condicions de vida d'una quarta part del col·lectiu de barcelonines, entre les quals trobem dones de totes les generacions.

1.2. Educació

L'accés igualitari a l'educació és una de les fites, assolides durant els darrers trenta anys, més destacables en la mi-

llora de les oportunitats i condicions de vida de les dones. D'ençà de la transició democràtica, l'educació de les dones deixa de pensar-se com un instrument per formar "mestresses de casa" i esdevé un element clau per a la igualtat entre gèneres. L'aparició de les escoles mixtes i la implementació progressiva de la coeducació faciliten i garanteixen aquest procés. En aquesta tessitura, és oportú preguntar-se quina és la situació actual de les barcelonines dins l'àmbit educatiu.

Per primera vegada al llarg de tots els anys d'elaboració de l'enquesta, la majoria de barcelonines s'ubiquen en els nivells educatius més alts (taula 2): el 60,7% té estudis secundaris o universitaris mentre que el 39,3% restant té, com a màxim, estudis primaris. Aquest fet contribueix a reduir les diferències respecte als homes fins al punt que el percentatge de dones universitàries (27,9%) s'equipara al d'homes en aquesta mateixa situació (27,5%). Altrament, la implementació de l'educació obligatòria garanteix la desaparició de la població que no té estudis o que no ha finalitzat els estudis primaris en els propers anys. Així ho constata la vellesa d'aquest col·lectiu, per bé que la desaparició serà més ràpida en el cas dels homes, atesa l'esperança de vida més llarga de les dones.

Taula 1. Estat civil de la població de 18 anys i més segons el sexe. Barcelona, 2000-2006³

	2000 (a)			2006 (b)		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Solters/es	27,1	31,4	29,1	28,4	34,4	31,0
Casats/des	50,9	62,4	56,3	49,7	58,9	54,0
Vidus/ídues	17,4	3,5	10,9	15,2	2,7	9,5
Separats/des divorciats/des	4,6	2,7	3,7	6,7	4,0	5,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
mida mostral	(1.082)	(949)	(2.032)	(1.296)	(1.100)	(2.396)

(a) V de Cramer = 0,232

(b) V de Cramer = 0,226

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2000-2006.

3. La V de Cramer especificada a la nota a peu de taula és una prova estadística que mesura el grau d'associació entre variables categòriques. Els valors oscil·len entre 0 i 1: 0 indica independència i 1 associació total.

Però l'increment del nombre de dones que finalitzen els estudis universitaris no es registra en termes qualitius. Pel que fa al nivell de titulació universitària, persisteixen les diferències segons el sexe: el 62,1% de dones té un títol superior enfront del 72,8% d'homes en aquesta mateixa situació. Altrament, l'elecció dels estudis universitaris segueix pautes diferencials segons el sexe: sobrerrepresentació femenina en les àrees de coneixement de caràcter social —les humanitats i les ciències socials i jurídiques sumen un 68,4% de dones versus un 49,8% d'homes— i sobrerrepresentació masculina en les àrees de coneixement de caràcter tècnic —els ensenyaments tècnics acumulen un 36,1% d'homes i un 7% de dones—. Aquesta manca d'igualtat entre homes i dones en relació amb el que es podria considerar la qualitat dels estudis universitaris, entesa en termes d'accés i segregació, condiona la inserció en el mercat de treball i té conseqüències directes sobre les condicions laborals de les generacions joves.

En efecte, existeix una relació estreta entre el nivell d'estudis i l'activitat laboral, que varia segons el sexe. D'una banda, a mesura que augmenta el nivell d'estudis augmenta també l'activitat laboral, fins al punt que el 85,8% de dones i el 92,3% d'homes amb estudis universitaris són persones actives laboralment. D'altra banda, la influència dels estudis és superior en el cas de les dones: com més alt és el nivell d'estudis, menor és el diferencial per sexe. Dit d'altra manera, a igual nivell d'estudis els homes segueixen tenint més oportunitats laborals que les dones. La influència de l'edat i del tipus d'estudis realitzats posa en relleu que les possibilitats d'activitat laboral són millors per a aquelles dones adultes que es formen en àrees de coneixement masculinitzades. Alhora, persisteixen les desigualtats de gènere respecte a les possibilitats dels estudis més feminitzats, perquè a igual titulació l'activitat masculina supera la femenina.

En qualsevol cas, es constata que l'accés a l'educació és una estratègia efectiva per a la inserció laboral femenina més que per a la masculina. Tanmateix, els barcelonins i les barcelonines no comparteixen les mateixes oportunitats d'accés als recursos: les dones són les principals perjudicades quan el capital cultural i social dels pares és baix i les més beneficiades quan és alt. En definitiva, les barcelonines no comparteixen les mateixes oportunitats d'accés als recursos i el seu capital educatiu depèn, en bona mesura, del capital sociocultural de la família d'origen.

1.3. Mercat de treball⁴

La incorporació massiva de dones al mercat de treball al llarg dels darrers vint-i-cinc anys és un dels fenòmens més destacats a l'hora d'analitzar les condicions de vida de la població des de la perspectiva de gènere. Les diverses edicions de l'enquesta són un testimoni excel·lent d'aquesta entrada progressiva de les barcelonines en el món laboral: l'augment sostingut de les taxes de participació laboral femenina des del 1985 representa un canvi social que ha contribuït a millorar la igualtat d'oportunitats entre homes i dones. Ara bé, aquesta millora en el grau d'inserció laboral femenina no ha estat suficient per equiparar les taxes de participació masculines, ni per garantir la igualtat

Taula 2. Nivell d'estudis finalitzats de la població de 18 anys i més segons el sexe. Barcelona, 2000-2006

	2000 (a)			2006 (b)		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Sense estudis	16,1	8,6	12,6	9,4	3,7	6,8
Estudis primaris	36,0	32,3	34,3	29,9	29,0	29,5
Estudis secundaris	29,0	37,2	32,8	32,8	39,8	36,0
Estudis superiors	18,9	21,9	20,3	27,9	27,5	27,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
mida mostral	(1.082)	(949)	(2.032)	(1.296)	(1.100)	(2.396)

(a) V de Cramer = 0,137

(b) V de Cramer = 0,126

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2000-2006.

4. La radiografia de l'àmbit laboral és la que més present ha de tenir el moment en què es va passar l'enquesta, anterior a la crisi econòmica actual.

en les condicions laborals. Per aquesta raó, les veus especialitzades apunten que les desigualtats dins del mercat de treball no tendeixen a desaparèixer sinó a transformar-se (Torns *et. al.*, 2007⁵).

Segons dades del 2006, el 47,2% de les barcelonines està en situació d'ocupació, el 4,1% és a l'atur, el 26,1% està en situació d'inactivitat per dedicació a les feines de la llar, el 15% està en situació de jubilació i el 3,7% estudia. Respecte a l'any 2000, les diferències per sexe disminueixen però no desapareixen: l'any 2006 els barcelonins ocupats (62,9%) superen en més de 12 punts les barcelonines ocupades (47,2%) (taula 3).

Els principals canvis experimentats per la població de Barcelona en el món del treball passen per l'augment de l'activitat laboral gràcies a l'increment de l'ocupació i la disminució de l'atur: la taxa d'ocupació femenina ha crescut del 89,5% al 91,9% i la taxa d'atur s'ha reduït del 10,5% al 8,1%. Amb tot, cal destacar l'augment de l'activitat femeni-

na respecte a l'any 2000, que ha passat del 64,4% al 70,2%. Tanmateix, es tracta d'un increment que no ha estat suficient per equiparar-se al percentatge masculí, que continua essent superior tot i que el seu creixement és proporcionalment menor: en aquest cas s'ha passat del 82% l'any 2000 al 84,3% l'any 2006. Així doncs, malgrat que les dones són les protagonistes principals d'aquests canvis, l'ocupació continua sent més alta entre els homes, i l'atur entre les dones, fet que posa de manifest la persistència de les desigualtats de gènere.

Més enllà de l'augment quantitatiu de barcelonines en el mercat de treball, l'ocupació femenina és de pitjor qualitat que la masculina. L'anàlisi de les condicions laborals des de la perspectiva de gènere posa de manifest tres tendències vigents en el mercat laboral actual. En primer lloc, l'emergència de noves formes de desigualtat, entre les quals destaca la feminització del treball a temps parcial. En el cas de la ciutat de

Barcelona, el temps parcial apareix com una modalitat de treball femenina: el 21,1% de les dones té un contracte a temps parcial enfront del 5,1% d'homes que es troben en aquesta mateixa situació. El temps parcial esdevé un indicador de la feblesa que envolta la relació de les dones amb el treball remunerat. El perfil majoritari que s'amaga darrere una jornada a temps parcial correspon al d'una dona jove (34%), amb estudis primaris (27,8%) i ocupada en categories professionals baixes (33,9%).

En segon lloc, l'augment de la segregació ocupacional⁶ destaca com una altra de les dinàmiques que ha acompanyat la major presència de dones dins del mercat laboral. Pel que fa a la segregació horitzontal, cal dir que el sector dels serveis aglutina el 88,6% de les dones ocupades, i el 61,5% dels homes ocupats. Contràriament, el sector de la construcció dóna ocupació al 12,7% de barcelonins i només a un testimonial 0,8% de barcelonines. L'altra cara de la segregació ocupacional segueix una dinàmica vertical i es tradueix en l'es-

Taula 3. Relació amb l'activitat de la població de 18 anys i més segons el sexe. Barcelona, 2000-2006

	2000 (a)			2006 (b)		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Ocupats/des	40,6	60,9	50,1	47,2	62,9	54,4
Aturats/des	4,7	4,9	4,8	4,1	4,3	4,2
Jubilats/des	19,6	24,7	22,0	15,0	23,4	18,8
Estudiants	6,5	6,5	6,5	3,7	4,9	4,2
Fa feines de la llar	26,2	0,0	14,0	26,1	0,0	14,1
Altres situacions d'inactivitat	2,4	3,0	2,6	3,9	4,5	4,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
mida mostral	(1.082)	(946)	(2.028)	(1.296)	(1.101)	(2.396)

(a) V de Cramer = 0,382

(b) V de Cramer = 0,376

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2000-2006.

5. TORNS, T.; CARRASQUER, P.; PARELLA, S.; RECIO, C. (2007). *Les dones i el treball a Catalunya: mites i certeses*. Barcelona: ICD.

6. La segregació ocupacional per raó de gènere del mercat laboral es defineix a partir de dues dimensions: d'una banda, la segregació horitzontal implica la concentració de dones en determinats sectors ocupacionals que coincideixen amb els menys valorats socialment i econòmicament i els que ofereixen pitjors condicions; d'altra banda, la segregació vertical representa la dificultat que les dones ocupades tenen per accedir a les categories laborals més reconegudes professionalment.

cassa presència de dones en les cúpules directives de les empreses, ateses les dificultats d'accés als sectors ocupacionals més reconeguts professionalment i socialment. A Barcelona només el 6% de dones ocupades tenen càrrecs de gerència i direcció, quasi 4 punts percentuals per sota de la xifra masculina (9,9%). La representació en els quadres intermedis també apareix segregada per sexe: el 17,3% de dones i el 24,5% d'homes. Per contra, la situació laboral més estesa entre les dones és la condició d'empleada, que és el cas del 69% de barcelonines, la qual cosa les situa 16 punts percentuals per sobre dels homes en aquesta mateixa situació (53,4%). Finalment, en el cas de les persones que treballen per compte propi, el percentatge d'homes (12,2%) quasi dobla el de dones (7,7%).

El tercer fenomen que ha acompanyat l'increment de dones dins del mercat de treball ha estat l'augment de les discriminacions indirectes, entre les quals destaca la discriminació salarial. Les barcelonines apareixen sobrerrepresentades en la categoria d'ingressos inferiors a 1.050 euros nets mensuals (47%). En les categories superiors, els homes superen les dones, i les diferències s'accentuen en el tram d'ingressos més elevats: el 24,4% de barcelonins ingressa més de 1.800 euros mensuals nets mentre que només el 15% de barcelonines es troba en aquesta mateixa situació.

1.4. Treball domèstic i familiar

L'estudi de les condicions de vida de les dones ha de tenir present el que passa

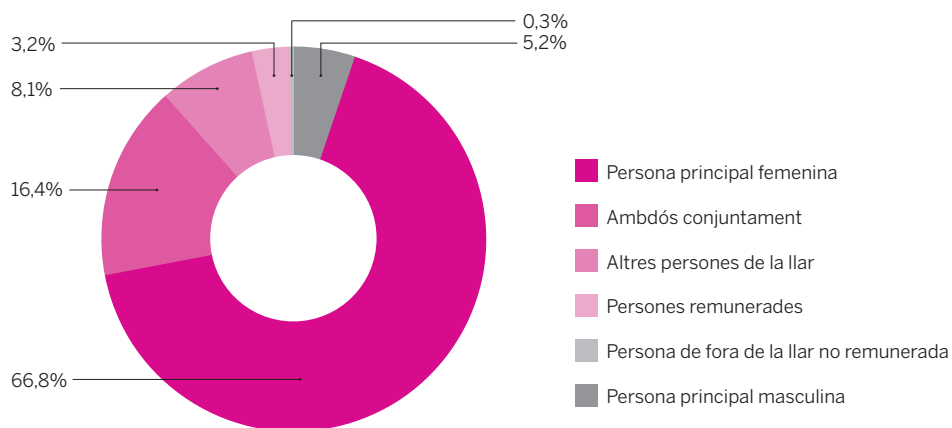
dins l'àmbit domèstic, on existeix un treball que no és l'ocupació i un temps que no és la jornada laboral. En efecte, el temps dedicat a les tasques domèstiques i familiars és un element clau per descriure i explicar les relacions de gènere. Dit d'altra manera, no es poden entendre les característiques laborals, educatives i relacionals de les dones sense tenir present el que passa a les llars. Bàsicament, perquè les responsabilitats entorn del treball domèstic i familiar, així com el temps necessari per dur-les a terme, condicionen les oportunitats d'accés al mercat de treball, l'educació i als àmbits de participació ciutadana.

Les dones continuen sent les protagonistes dins l'àmbit domèstic, tant pel que fa a la responsabilitat de les tasques domèstiques i familiars, com pel temps dedicat a fer-les (figura 1). Les

barcelonines són les responsables principals d'organitzar, gestionar i executar el treball domèstic, així com el referent principal del treball de cura. En aquest sentit, les dones són les cuidadores principals de les criatures en el 52,6% dels casos, dels ancians en el 47,7% i de les persones discapacitades en el 60,5%.

La relació amb l'activitat condiciona el temps que les persones dediquen al treball domèstic i familiar, per bé que aquest condicionament arrossega el rostre de gènere. Més enllà del col·lectiu d'estudiants, les persones ocupades són les que menys temps dediquen a la setmana a les tasques domèstiques: 14 hores i 50 minuts en el cas de les ocupades i 6 hores 34 minuts en el cas dels ocupats. Per contra, dins de la població activa, les persones aturades són les que més temps hi dediquen: 22 hores i 9 minuts en el cas de les dones, 12

Figura 1. Persona encarregada normalment de l'organització de les tasques domèstiques i familiars a les llars on viu la població de 16 anys i més. Barcelona, 2006

Nota: percentatges calculats sense la categoria NS/NC.

Font: Idescat i IERMB. Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006.

hores i 24 minuts en el cas dels homes.

El tipus de jornada laboral representa un altre factor que influeix en la quantitat d'hores dedicades al treball domèstic i familiar, i que posa de manifest que treballar a temps parcial és una falsa solució per a la doble presència femenina. Les dones que treballen a jornada completa dediquen menys temps a les tasques de la llar (14 hores i 10 minuts) que les dones que treballen a temps parcial (17 hores i 26 minuts). En canvi, els homes que treballen a temps complet dediquen més hores a les tasques de la llar (6 hores i 36 minuts) que els homes que treballen a temps parcial (5 hores i 58 minuts).

Tanmateix, l'anàlisi temporal posa de manifest una disminució de les desigualtats entre homes i dones al llarg dels darrers anys atesa una doble tendència: s'incrementa la responsabilitat masculina, amb una major dedicació d'hores a les tasques de la llar, i disminueix la femenina, amb la consegüent disminució de la mitjana d'hores dedicades al treball domèstic. Paral·lelament, creix el percentatge de casos en què la responsabilitat s'assumeix conjuntament entre els dos membres de la parella. Aquest comportament igualitari s'atribueix al conjunt de població jove, amb estudis universitaris i sense responsabilitat de treball de cura.

Pel que fa la conciliació, a Barcelona el 12,4% de les dones ocupades afirma tenir moltes dificultats per compaginar ambdós treballs enfront de l'11% dels homes que es troben en aquesta mateixa

situació. Les diferències de sexe augmenten entre les persones que manifesten tenir algunes dificultats: 34,7% en el cas de les dones i 25,6% en el cas dels homes. Mentre que les variacions es redueixen entre les persones que reconeixien no tenir cap dificultat per a la conciliació: 50,1% de dones i 47,4% d'homes. Al costat d'aquestes dades, cal tenir present el percentatge de persones que no participen en les tasques domèstiques, per a les quals cal entendre que la conciliació no és ni una realitat ni una voluntat: és el cas del 15,9% d'homes ocupats i de 2,7% de dones ocupades. A més, les jornades laborals llargues i la presència de menors a la llar comporten més dificultats de compaginació amb les tasques domèstiques i familiars, sobretot en el cas de les dones.

1.5. Ingressos

La dimensió material és un aspecte clau de les condicions de vida de les dones. En aquest sentit, l'estudi del grau d'autonomia econòmica dóna compte de la situació que les dones ocupen en les diferents esferes socials, així com de les seves capacitats de tenir o no ingressos.

És prou sabut que la relegació de les dones a l'esfera domèstica comporta una privació d'ingressos propis. Aquesta manca de poder adquisitiu sovint va acompanyada d'una retallada en les possibilitats d'acció més enllà de la llar.

Pel que fa a les condicions materials de la població de Barcelona, la manca d'ingressos propis és una condició que afecta, especialment, les dones (taula 4): el 19% de barcelonines no ha tingut ingressos mensuals regulars durant l'any anterior a la realització de l'enquesta mentre que els barcelonins que es troben en aquesta mateixa situació són el 5,2%. Com és obvi, la situació de dependència econòmica està molt vinculada a l'absència d'ocupació. Tanmateix, el nivell d'estudis, la relació amb l'activitat i l'edat actuen com a variables discriminatòries entre el caràcter estructural o conjuntural de la manca de poder adquisitiu. La majoria de dones sense ingressos són mestresses de casa adultes amb nivell formatiu baix i la majoria d'homes sense ingressos són joves estudiants universitaris.

Altrament, les rendes del treball són la font d'ingressos principal a la ciutat,

Taula 4. Disponibilitat d'ingressos mensuals regulars de la població de 16 anys i més segons el sexe. Barcelona, 2006

	Dones	Homes	Total
No té ingressos	19,0	5,2	12,6
Té ingressos	74,5	86,6	80,1
NS/NC	6,5	8,2	7,3
Total	100,0	100,0	100,0
mida mostral	(1.308)	(1.117)	(2.425)

(a) V de Cramer = 0,209

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006.

per bé que existeixen diferències segons el sexe, reflex de la distribució desigual de la càrrega total de treball entre homes i dones. Els ingressos del 48% de les barcelonines procedeixen de les rendes del treball, i el 24% de pensions públiques. En contrast, el 63% de barcelonins tenen el mercat laboral com a font d'ingressos principal, i el 27% el sistema públic de pensions. En aquest sentit, la majoria de persones majors de 64 anys entrevistades reben pensions: el 71,6% de barcelonines i el 93,5% de barcelonins. El percentatge més gran d'homes que es troben en aquesta situació topa amb una esperança de vida femenina més llarga que la masculina: les dones envelleixen més i pitjor que els homes, ja que el 17,3% de barcelonines que té més de 64 anys no disposa d'ingressos.

Les dades sobre la distribució dels ingressos confirmen el menor poder adquisitiu de les barcelonines en comparació amb els seus homòlegs masculins. Els ingressos de la majoria de dones se situen en els trams mitjans i baixos; en contrast amb això, els ingressos de la majoria d'homes es troben en els trams mitjans i alts. Aquestes diferències reflecteixen la persistència de la discriminació salarial, així com l'existència d'un sistema de pensions que no reconeix les tasques domèstiques ni les responsabilitats familiars com a treball. Amb tot, el nivell d'ingressos de les barcelonines varia segons les característiques socials que en determinen les condicions de vida. Els principals factors discriminants són el nivell d'es-

tudis, l'edat i la relació amb l'activitat. El poder adquisitiu de les dones creix amb el capital educatiu i és major entre les dones ocupades que tenen entre 30 i 44 anys.

1.6. Pràctiques culturals i lleure

D'ençà de la industrialització, el lleure pren protagonisme en les condicions de vida de la població, sobretot en contextos urbans com la ciutat de Barcelona, a través de múltiples cares: lúdica, expressiva, consumista, etc. Les pràctiques culturals i de lleure estan relacionades amb el temps de lliure disposició personal, entès com un temps buit d'obligacions, un temps que no és de treball, un temps disponible que les persones fan servir lliurement. La major o menor disposició de temps lliure està associada al treball remunerat i al treball domèstic i familiar.

Pel que fa a les activitats de lleure, l'opinió general de la població de Barcelona és que té una certa disponibilitat de temps lliure; el 28,8% de dones i el 26,1% d'homes manifesten que disposen de molt de temps lliure i el 36,3% de dones i el 35,6% d'homes perceben que disposen de bastant de temps lliure. Però aquestes dades de caràcter subjectiu no coincideixen amb les dades objectives sobre el temps dedicat al treball. D'una banda, la manca de diferències importants en la percepció del temps lliure disponible entre dones i homes es contradiu amb la major càrrega total de treball femenina. La sensació d'escassetat de temps lliure està

vinculada amb el col·lectiu de persones ocupades. Aquestes perceben, majoritàriament, manca de temps, sobretot en el cas de les dones: el 14,1% d'ocupades percepen disposar de molt poc temps enfront del 10% d'homes ocupats. La situació de doble presència que caracteritza les condicions de vida de les barcelonines ocupades és l'explicació principal d'aquestes diferències.

D'altra banda, aquesta percepció masculina topa amb l'augment de la mitjana d'hores dedicades al treball domèstic. Malgrat aquesta contradicció, les dones ocupades són les que més pateixen l'escassetat de temps.

Les diferències de sexe més rellevants apareixen quan s'analitza el tipus d'activitat realitzada (taula 5, a la pàgina següent). A banda de les activitats de lleure majoritàries per al conjunt de la població —llegir, mirar la televisió i passejar—, destaca la preferència de les dones per les activitats culturals, de compra i familiars enfront de la preferència dels homes per les activitats esportives i relacionals.

Pel que fa al consum cultural, tot i el seu caràcter minoritari, les barcelonines es consoliden com a majors consumidores culturals en comparació amb els barcelonins. En aquest sentit, la joventut i la formació emergeixen com dos condicionants socials centrals.

1.7. Xarxa de relacions i associacionisme

Al llarg dels darrers anys s'ha produït un increment de la participació de les

Taula 5. Tipus d'activitats de lleure realitzades a casa durant el temps lliure per la població de 16 anys i més segons el sexe. Barcelona, 2006

	Dones	Homes	Total n
Llegir	56,1	50,1	1.273
Mirar TV o vídeo o DVD	56,6	59,8	1.368
Fer labors (cosir, fer mitja, ganxet)	18,9	0,1	244
Escollir música	18,1	21,8	474
Internet	10,8	17,4	331
Feines de la llar	9,1	6,2	185
Reposar	7,7	9,6	205
Jugar/estar amb nens	5,4	6,6	142
Estar amb la família	4,0	6,3	121
Cuinar	3,7	1,2	61
Jugar amb l'ordinador o consola de joc	2,5	12,2	167
Bricolatge (reparacions domèstiques)	0,6	5,4	67

Pregunta oberta (sense suggerir cap activitat) de resposta múltiple on s'han donat cinc possibilitats a cada persona entrevistada. El càlcul del percentatge s'ha bast en els casos.

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006.

dones en el món educatiu i el mercat de treball. Malgrat aquest increment, persisteixen les desigualtats de gènere degudes, bàsicament, al manteniment de les responsabilitats femenines dins l'àmbit domèstic. En efecte, el temps dedicat al treball domèstic condiona les presències i les formes de participació en la resta d'esferes i relacions socials i, consegüentment, afecta les seves oportunitats d'accés als recursos. Alhora, però, a diferència del passat, la major presència de les dones en l'esfera pública altera les seves pautes de socialització. No només perquè canvia l'escenari d'aquest procés sinó perquè, en fer-ho, també s'hi incorporen nous actors, fruit de l'elecció personal i no tant de les relacions familiars i de proximitat.

En l'àmbit de les relacions de sociabilitat, el manteniment de les responsa-

bilitats domèstiques com a femenines explica per què les relacions socials de les dones són, principalment, primàries i de coincidència. En canvi, el manteniment de la disponibilitat laboral absoluta com un tret masculí dona compte del pes que tenen les relacions secundàries i d'elecció personal en el cas dels homes. El 43,5% de barcelonines manté contactes amb familiars cada dia, davant del 30,7% de barcelonins que es troben en aquesta mateixa situació. En canvi, el 13,3% de dones es relaciona diàriament amb amigats en contrast amb el 20,5% d'homes que ho fa.

Tanmateix, cal ressenyar diferències dins mateix del col·lectiu de dones, menys significatives en el cas dels homes. En efecte, les xarxes de sociabilitat de les barcelonines d'edat més avançada, amb un nivell d'estudis baix

i mestresses de casa estan limitades al marc de les relacions primàries. En contrast, les joves, amb un nivell d'estudis alt i ocupades sembla que trenquen amb aquest patró femení de relegació a l'esfera domèstica, en la mesura que es mostren més presents i participatives en les relacions que tenen lloc fora de la llar.

La família és el nucli central de recolzament de les persones quan experimenten dificultats, per bé que el seu pes varia segons el tipus de dificultats. Els problemes més comuns —salut i economia— coincideixen amb els que més suport familiar reben. Contràriament, la família perd protagonisme a l'hora d'oferir recolzament davant dels problemes menys comuns —els personals i de desavinences familiars—. En qualsevol cas, els homes recolzen més en la parella i els progenitors, mentre que les dones recorren més a altres familiars.

Pel que fa l'associacionisme, l'exercici de la ciutadania activa entre les dones és inferior que entre els homes i l'associacionisme està segregat per gènere (taula 6). En aquest sentit, l'acció política és preferent entre els barcelonins i l'acció ecologista i cultural entre les barcelonines. Pel que fa a l'associacionisme, quatre de cada deu barcelonines pertany a una associació (44,9%), proporció que en el cas dels homes augmenta a cinc de cada deu (53,6%). Per tant, la representació femenina en l'àmbit públic és encara inferior a la masculina, si bé varia segons el nivell d'estudis i l'edat. El perfil de barceloni-

na que exerceix una ciutadania activa respon a una dona adulta amb un nivell d'estudis alt. Entre aquestes dones, les principals àrees de militància són les entitats esportives, les professionals, les ecologistes i les culturals. En comparació amb els homes, es posa en relleu una certa segregació de gènere en el terreny de l'acció política i social.

2. L'heterogeneïtat de les barcelonines

Aquest apartat aprofundeix en els trets diferencials existents en el col·lectiu femení segons la posició que ocupen les dones en l'estructura social. El plantejament que hi ha en el rerefons d'aquest objectiu parteix de la constatació que les barcelonines no són un col·lectiu homogeni i, per tant, no comparteixen les mateixes condicions materials d'existència. En aquest sentit, les condicions de vida d'algunes dones a la ciutat de Barcelona se situen en la cruïlla de les desigualtats de gènere, edat i classe.

Efectivament, l'edat, el nivell d'estudis i la situació laboral actuen com a factors discriminadors a l'hora d'afinar en la descripció dels diferents grups de dones que conviuen a la ciutat de Barcelona.

La variable de l'edat posa de manifest la influència del factor del cicle de vida i del factor generacional en les condicions de vida de les dones. Malgrat la dificultat de discriminar la influència d'ambdós factors en algunes situacions socials, l'estudi realitzat indica la coexistència de tres col·lectius.

Des d'una perspectiva generacional, s'observa que els condicionants socials de les dones joves difereixen considerablement del context de vida de les dones grans. Els valors de la igualtat d'oportunitats que marquen el procés de socialització de les joves s'han traduït, en comparació amb les seves mares i àvies, en més capital educatiu, increment de l'activitat laboral, menor dedicació al treball domèstic, pèrdua de pes

de les relacions de sociabilitat primàries i major protagonisme en l'exercici de la ciutadania activa. Tanmateix, la influència del cicle de vida obliga a matisar alguna d'aquestes transformacions. La vida en parella i, sobretot, l'aparició de les responsabilitats de cura suposen un fre per a la millora de les condicions de vida de les dones, alhora que confirmen la persistència de les desigualtats de gènere. En aquest sentit, l'etapa central de la vida adulta emergeix com un moment conflictiu en la vida de les barcelonines, bàsicament perquè comporta l'acumulació de responsabilitats laborals i domèstiques amb la reducció consegüent de la xarxa de sociabilitat a les relacions primàries, així com escassetat de temps per dedicar a les activitats de lleure, les aficions i l'acció social.

Si bé és cert que les edicions anteriors de l'enquesta manifestaven la coexistència de dos grups de dones generacionalment diferents, l'efecte del cicle de vida posa de manifest que el procés de canvi és lent i reversible. En aquest sentit, caldrà esperar a les properes edicions de l'enquesta per afinar en el ritme i la intensitat de les transformacions socials en les condicions de vida de les dones.

Altrament, la influència del nivell d'estudis i de la situació laboral indica l'existència de diferències intrageneracionals que afecten les oportunitats d'accés de les dones de la ciutat de Barcelona als recursos. D'una banda, el capital educatiu i l'ocupació es distri-

Taula 6. Pertinença de la població de 16 anys i més a diferents tipus d'associacions, segons el sexe. Barcelona, 2006

	Dones	Homes	Total
Club esportiu	15,7	25,7	20,3
Associació professional	8,1	14,2	10,9
Partit polític	5,6	10,4	7,8
Associació ecologista, ONG	7,8	7,3	7,5
Associació de veïns i veïnes	6,2	8,6	7,3
Associació cultural	6,8	7,2	7,0
Altres tipus d'associacions	6,8	5,1	6,0
Casal d'avis	4,1	5,2	4,6
Centre excursionista	2,9	4,2	3,5

Taula composta per les respostes afirmatives de cada categoria.

Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006.

bueixen segons l'edat, de manera que la majoria de dones grans té com a màxim estudis primaris i la majoria estan inactives, mentre que la majoria de dones joves té estudis secundaris o universitaris i són actives laboralment. D'altra banda, la influència d'ambdues variables en el cas de les dones que tenen entre 30 i 44 anys subratlla diferències notables dins d'aquesta generació, diferències que obliguen a matisar el pes de les desigualtats de gènere. En aquest sentit, s'observa que el capital educatiu és un factor clau per a l'accés al mercat laboral, la coresponsabilització de les tasques domèstiques, la independència econòmica, la importància de les xarxes de sociabilitat secundàries, el consum cultural i la participació ciutadana. Si bé és cert que la majoria de dones que formen part d'aquest grup d'edat tenen estudis secundaris o universitaris, no és menys cert que la formació no està tan generalitzada com en el grup d'edat inferior. Per aquesta raó, sembla possible afirmar que el nivell d'estudis permet albirar una frontera que separa les mestresses de casa de les dones adultes en situació de doble presència.

Al costat de les tendències generals detectades a partir de l'anàlisi estructural i biogràfica realitzada, emergeixen tres col·lectius de dones les condicions de vida de les quals desperten certa preocupació social.

El primer col·lectiu l'integren les barcelonines majors de 65 anys que viuen soles; la manca d'estudis, d'ocupació, d'ingressos propis i de xarxa social

situa les seves condicions de vida en el terreny de l'exclusió social. En comparació amb els homes, s'observa que les barcelonines envelleixen més, pitjor i més soles.

El segon col·lectiu està format per les dones adultes que viuen la doble presència des d'unes condicions materials d'existència poc favorables en termes d'escàs capital cultural, de precarietat laboral, de responsabilitats de cura i de nivell d'ingressos baix. El conjunt d'aquests aspectes suposa, per a la quotidianitat d'aquestes dones, el reforçament dels rols tradicionals de gènere i una manca de temps per a elles mateixes.

Finalment, el tercer col·lectiu inclou les dones joves que, malgrat que acumulen nivells formatius més elevats que les seves mares, viuen segons el patró de la mestressa de casa. Les resistències d'aquest col·lectiu al canvi cultural poden respondre tant a la influència del fluxos migratoris com al rebuig d'una vida marcada per la doble presència. Sigui com sigui, qualsevol retorn, per petit que sigui, a l'estricta divisió sexual del treball és motiu d'alarma social, en la mesura que reforça la cultura patriarcal i unes relacions de gènere marcades per la subordinació de les dones als homes. Òbviament les fronteres del canvi generacional no desapareixen d'un any per l'altre, però la presència unívoca de les dones joves en el món tradicional desperta preocupació en la mesura que s'allunya d'aquesta tendència generacional de canvi.

3. Balanç final sobre la igualtat d'oportunitats entre dones i homes

Finalment, aquest tercer apartat intenta mesurar, de manera tant estàtica com evolutiva, els desequilibris entre dones i homes pel que fa a la igualtat d'oportunitats en els diferents àmbits de la vida quotidiana estudiats.

El procés de transformació de les estructures familiars patriarcal i de les relacions de parentiu que s'estableixen entre els membres de la llar no va acompanyat del canvi corresponent en els valors propis de la cultura patriarcal i en les relacions de gènere a les llars. En el cas més extrem, es manté el patró de mestressa de casa, tant per l'envelliment de la població femenina com per un cert rejuveniment del contingent de dones que l'adopten.

Malgrat que l'accés igualitari a l'educació és una de les fites més destacables en la millora de la igualtat d'oportunitats, persisteixen les diferències entre dones i homes dins del món educatiu que, al seu torn, afecten les oportunitats d'accés al mercat laboral. L'educació ha esdevingut una estratègia eficaç per a la inserció laboral femenina, però la incorporació massiva de les dones al mercat de treball durant els darrers vint-i-cinc anys no ha estat suficient ni per aconseguir equiparar les seves taxes d'activitat a les masculines, ni per garantir-los la igualtat en les condicions laborals. Per dir-ho ras i curt, l'ocupació femenina és inferior i pitjor que la masculina. En la mesura que l'educació no és la solució, cal

cercar l'explicació d'aquesta manca d'igualtat a l'interior de les llars, on hi ha un treball que no és l'ocupació i un temps que no és la jornada laboral.

En efecte, el temps dedicat al treball domèstic i familiar és un element clau per descriure i explicar les relacions de gènere. Bàsicament perquè les responsabilitats entorn de les tasques domèstiques i de cura, així com el temps necessari per dur-les a terme, condicionen les oportunitats d'accés al mercat de treball, a l'educació i als àmbits de participació ciutadana.

En aquest sentit, l'augment de la participació laboral femenina no ha anat acompanyat d'un increment de la participació domèstica masculina al llarg dels darrers anys. De manera que la responsabilitat de les tasques de la llar segueix sent, majoritàriament, de les dones, tot i la sensibilitat dels joves universitaris cap a la coresponsabilització. La lenta entrada dels homes dins l'àmbit domèstic condueix les dones ocupades a viure immerses en una situació de doble presència que repercuteix, negativament, sobre el seu benestar material i quotidià.

Des d'una perspectiva econòmica, les dones treballen més i guanyen

menys que els homes. Tot i que la dependència econòmica femenina està associada a la vellesa i, per tant, és possible pensar que tendirà a desaparèixer, les discriminacions salarials reflecteixen el manteniment de les desigualtats de gènere dins del mercat laboral. Des d'una perspectiva quotidiana, les dones treballen més i tenen menys temps que els homes. Certament, la major participació de les dones en el món educatiu i el mercat de treball ha afavorit l'ampliació de les seves xarxes de sociabilitat secundàries, així com també ha fet augmentar la seva presència pública en les activitats de lleure i en l'associacionisme. Però la distribució desigual de la càrrega total de treball limita el canvi en les formes de relació, alhora que explica per què els homes continuen sent els protagonistes del món públic. A més, el caràcter de gènere que arrosseguen les xarxes relacionals, les activitats de lleure i l'associacionisme posa de manifest la persistència d'uns atributs socialment considerats "femenins" i uns atributs sociablement considerats "masculins". Mentre el món masculí mantingui els privilegis de l'esfera pública, les dones hi tindran un accés més difícil.

Finalment, el paper que la família conserva com a element de referència i de suport en els moments de dificultat també acumula conseqüències negatives per al benestar de les dones. En un context caracteritzat per la debilitat de l'estat del benestar i per la tradició familista, cal tenir present que en el rerefons del suport que ofereix la família s'hi amaga el treball quotidià de les dones, sovint mancat de valor i reconeixement.

Davant d'aquest balanç, sembla oportú cloure aquest article tot recordant que la dolçor que acompanya la millora de les condicions de vida de les barcelonines joves es converteix en amargor quan es compara amb les condicions de vida dels seus homòlegs masculins.

Bibliografia

- DE LA FUENTE, M. (dir) (2005). *Repensar les polítiques de gènere des de l'àmbit local*. Barcelona: ICPS.
- LÓPEZ, C. (2008). "Famílies a Barcelona: diversitat, dinàmiques i estructures". A: *Barcelona Societat*, núm. 15.
- TORMS, T.; CARRASQUER, P.; PARELLA, S.; RECIO, C. (2007). *Les dones i el treball a Catalunya: mites i certeses*. Barcelona: ICD.